

اهداف رجعت با تکیه بر کلام اهل بیت علیهم السلام

منیره برگشایی*

چکیده

همان‌طور که رجعت یکی از پیچیده‌ترین و عجیب‌ترین اتفاقات است، در عین حال از حکیمانه‌ترین و هدفمندترین وقایع زمان ظهور هم می‌باشد. بسیار مهم و ضروری است که اهداف رجعت از جهات گوناگون بررسی شود و چه خوب است که این هدف‌یابی با تکیه بر کلام اهل بیت علیهم السلام باشد. اهداف رجعت به دو دسته کوتاه‌مدت و بلندمدت قابل تقسیم است. اعتقاد به رجعت در زندگی کنونی انسان بسیار نقش مهمی ایفا می‌کند. این عقیده مثل اعتقاد به ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف در پویایی و تحرک انسان مؤمن مؤثر است؛ زیرا سعی می‌کند در زمره کسانی قرار بگیرد که در زمان ظهور، حضور داشته باشد. همچنین انگیزه‌ای برای صبر بر مشکلات و سختی‌ها ایجاد می‌کند و ناامیدی را از انسان دور می‌کند. ممکن است مؤمن با بالا رفتن سنش از این که حکومت امام زمان را درک کند مأیوس شود، ولی اعتقاد به رجعت و این که می‌تواند در شمار کسانی قرار گیرد که به دنیا بازمی‌گردند، امید مضاعفی به او می‌دهد. اعتقاد به رجعت موجب تقویت اعتقاد به قدرت لایتناهی حضرت حق هم می‌شود. از حکمت‌هایی که خداوند متعال برای این امر مهم در بلندمدت در نظر گرفته است می‌شود به یاری پیامبران و مؤمنان در عصر ظهور، انتقام از ظالمان، روشنی چشم مؤمنان و خواری و ذلت فاجران، اطاعت محض از حجت خدا، تحقق وعده‌های الهی و کمال دین، از بین رفتن اختلافات و اقامه حدود و قصاص‌های تعطیل شده نام برد.

کلمات کلیدی: رجعت، اهداف رجعت، مؤمنان، ظالمان.

* طلبه سطح دو، حوزه علمیه کوثر قزوین.

مقدمه

رجعت، یکی از اتفاقات مهم دوران ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف است. این اعتقاد مختص شیعه دوازده امامی است، به گونه‌ای که در گذشته اگر می‌خواستند بگویند شخصی شیعه است، جمله «فلان یعتقد بالرجعة» را به کار می‌بردند. بسیار ضروری است که انسان فلسفه و اهداف رجعت را بشناسد و بداند که چرا خداوند متعال که هیچ کاری را بی‌حکمت انجام نمی‌دهد، قبل از قیامت گروهی از انسان‌ها را دوباره زنده می‌کند.

مسئلاً بهترین جواب‌ها را برای این سؤال مهم، می‌توان از کلام اهل بیت علیهم السلام که معدن علم الهی هستند، استخراج کرد و روش نقلی و حیانی، پاسخ‌های ارزشمندی را در اختیار انسان خواهد گذاشت. عالمان و اندیشمندان شیعه در طول تاریخ اهداف رجعت را طبق آیات قرآن و روایات اهل بیت علیهم السلام بیان کرده‌اند. از کتاب‌هایی که به این موضوع پرداخته‌اند می‌توان به رجعت یا حیات دوباره، رجعت در عصر ظهور، عصر شکوهمند رجعت، رجعت چیست و چرایی، اشاره کرد. در این کتاب‌ها به جز اهداف رجعت به مباحث دیگر هم پرداخته شده است، ولی در این مقاله فقط اهداف رجعت مورد بررسی قرار گرفته که به دو بخش اهداف بلندمدت و کوتاه‌مدت تقسیم شده است.

الف. اهداف رجعت

اهداف رجعت را می‌توان به دو دسته اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت تقسیم کرد. منظور از اهداف کوتاه‌مدت این است که اعتقاد به رجعت در زندگی فعلی مؤمن چه آثاری دارد و اهداف بلندمدت به دستاوردهایی که رجعت در عصر ظهور دارد، می‌پردازد.

اهداف کوتاه‌مدت:

- ۱- امید به آینده و صبر بر مشکلات؛
- ۲- اعتقاد به قدرت خدای متعال؛
- ۳- زنده نگه داشتن روحیه انتظار.

اهداف بلندمدت:

- ۱- انتقام از ظالمان؛
- ۲- روشنی چشم مؤمنان و خواری فاجران؛
- ۳- اقامه حدود و قصاص‌های تعطیل شده؛
- ۴- از بین رفتن اختلافات؛
- ۵- تحقق وعده‌های خداوند و کمال دین؛
- ۶- یاری رسولان و مؤمنان؛
- ۷- اطاعت محض از حجت خدا.

۱. امید به آینده و صبر بر مشکلات

اعتقاد به رجعت، تحمل سختی‌ها را برای مؤمن آسان می‌کند و انگیزه برای ادامه راه ایجاد می‌کند. در زمانی که مؤمنین واقعی هم از دوست‌های نادان و هم از دشمنان آسیب می‌بینند، اعتقاد به این که یک فرصت طلایی در همین دنیا دارند، به آن‌ها کمک می‌کند.

اهل بیت علیهم السلام هم شیعیانشان را با همین روش آرام می‌کردند. شخصی نامه‌ای به امام رضا علیه السلام نوشت و از مردم شهر خود و عثمانی‌ها شکایت کرد. امام رضا علیه السلام جواب نامه را به خط مبارکشان نوشتند: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَخَذَ مِيثَاقَ أَوْلِيَائِنَا عَلَى الصَّبْرِ فِي دَوْلَةِ الْبَاطِلِ، فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ، فَلَوْ قَدْ قَامَ سَيِّدُ الْخَلْقِ لَقَالُوا: يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَ صَدَقَ الْمُرْسَلُونَ.»^۱

در این نامه، امام علیه السلام از عهد و پیمانی که خداوند از دوستان اهل بیت علیهم السلام گرفته، یاد می‌کند. ایشان می‌فرمایند که شیعیان با خدا عهد بستند که بر دولت‌های باطل تا زمان ظهور امام عجل الله تعالی فرجه الشریف صبر کنند. بنابراین اهل بیت علیهم السلام سختی‌های شیعیان را با توصیه به صبر و ایمان به رجعت کم می‌کردند.

۱. کلینی، کافی، ج ۱۵، ص ۵۷۱؛ فیض کاشانی، الوافی، ج ۵، ص ۷۶۳.

۲. اعتقاد به قدرت خدای متعال

یکی از نتایج اعتقاد به رجعت، یقین پیدا کردن به قدرت خداوند متعال است. امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه:

«إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَ يُقْتَلُونَ»^۱

فرمودند:

«مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رُدَّ حَتَّى يَمُوتَ وَ مَنْ مَاتَ رُدَّ حَتَّى يُقْتَلَ وَ تِلْكَ الْقُدْرَةُ فَلَا تُنْكَرُهَا»^۲

در انتهای روایت امام علیه السلام رجعت مؤمنان را قدرت غیر قابل انکار خداوند معرفی می‌کند. در یکی از زیارات اهل بیت علیهم السلام در روز جمعه این‌طور آمده است:

«إِنِّي لَمِنَ الْقَائِلِينَ بِفَضْلِكُمْ مُقَرَّرٍ بِرَجْعِكُمْ لَا أَنْكَرُ لِلَّهِ قُدْرَةً»^۳

در این قسمت، زائر بعد از اقرار به رجعت، بیان می‌کند که قدرت خداوند را انکار نمی‌کند.

۳. زنده نگه داشتن روحیه انتظار

طبق روایات اهل بیت علیهم السلام برترین اعمال امت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، انتظار فرج است:

«أَفْضَلُ أَعْمَالِ أُمَّتِي أَنْتِظَارُ فَرَجِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ»^۴

یکی از هدف‌هایی که برای رجعت بیان شده است، زنده نگه داشتن روحیه انتظار است.^۵ مفضل بن عمر نقل می‌کند:

«ذَكَرْنَا الْقَائِمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ مَنْ مَاتَ مِنْ أَصْحَابِنَا يَنْتَظِرُهُ فَقَالَ لَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا قَامَ أَتَى الْمُؤْمِنُ

فِي قَبْرِهِ فَيُقَالُ لَهُ يَا هَذَا إِنَّهُ قَدْ ظَهَرَ صَاحِبُكَ فَإِنْ تَشَأْ تَلْحَقْ بِهِ فَالْحَقُّ وَ إِنْ تَشَأْ أَنْ تُقِيمَ فِي كَرَامَةِ رَبِّكَ فَأَقِمْ؛

مفضل بن عمر می‌گوید: قائم علیه السلام و شیعیانی از دوستانمان را که منتظر او بودند و مردند، یاد

۱. توبه: ۱۱۱.

۲. مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۷۵.

۳. طوسی، مصباح المتهجد، ص ۲۸۹.

۴. مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۲۲.

۵. طاهری و رسی، رجوع شود به کتاب رجعت یا حیات دوباره، ص ۲۱۷.

نمودیم. پس امام صادق علیه السلام به ما فرمود: وقتی قائم قیام کند، به نزد مؤمن در قبرش می‌روند و به او می‌گویند: امام تو قیام نمود، اگر می‌خواهی به او ملحق شوی، ملحق شو و اگر دوست داری در کرامت پروردگارت بمانی، در قبر خود بمان!^۱

ممکن است مؤمن با بالا رفتن سنش، امید به سربازی امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف را از دست بدهد، ولی این باور که حتی اگر بمیرد باز می‌تواند رجعت کرده و دوران باشکوه ظهور را درک کند، روحیه انتظار را در او زنده نگه می‌دارد.

۴. انتقام از ظالمان

زمان ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، عدالت الهی در جهان محقق می‌شود و از ظالمانی که در طول تاریخ، عالم را پر از ظلم و جور کرده بودند، انتقام گرفته می‌شود.^۲

امام باقر علیه السلام در روایتی راجع به انتقام از قاتلین حضرت زهرا علیها السلام صحبت می‌کند. ایشان می‌فرمایند که امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف وارد مسجد النبی می‌شوند و آن دو نفر را تازه و سالم از قبر بیرون می‌کشند، سپس آن‌ها را با همان هیزم‌هایی که درب خانه حضرت زهرا علیها السلام را آتش زده بودند، می‌سوزانند.

«ثُمَّ يُخْرِجُ الْأَزْرَقَ وَ زُرَيْقَ غَضَّيْنِ طَرِيقَيْنِ ... ثُمَّ يُحْرِقُهُمَا بِالْحَطَبِ الَّذِي جَمَعَاهُ لِيُحْرِقَ بِهِ عَلِيًّا وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ).»^۳

در روایت دیگری امام صادق علیه السلام می‌فرمایند که امیرالمؤمنین علیه السلام به همراه امام حسین علیه السلام از بنی‌امیه و معاویه و آل معاویه انتقام می‌گیرند:

«إِنَّ لِعَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْأَرْضِ كَرَّةً مَعَ الْحُسَيْنِ ابْنِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا يُقْبَلُ بِرَأْيِهِ حَتَّى يَنْتَقِمَ لَهُ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ وَ مُعَاوِيَةَ وَ آلِ مُعَاوِيَةَ.»^۴

۱. طاهری و رسی، رجوع شود به کتاب رجعت یا حیات دوباره، ص ۲۱۵.

۲. طبری، دلائل الامامه، ص ۴۵۵.

۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۷۴؛ حسینی بهارنچی، حکومت‌های جهانی قبل از قیامت، ص ۶۶.

۴. ابن قولویه، کامل الزیارات، ص ۶۴.

۹. یاری رسولان و مؤمنان

یکی از اهداف رجعت در روایات، یاری شدن رسولان و مؤمنان است.^۱ پیامبران در طول عمر خود همیشه توسط طاغوت زمان آزار می‌دیدند و مردم نه تنها به یاری ایشان نمی‌شتافتند، بلکه گاهی آسیب‌ها و تمسخرها از جانب خودشان بود.

بسیاری از پیامبران الهی به شکل‌های فجیعی به شهادت می‌رسیدند؛ مثلاً حضرت یحیی علیه السلام را سر بریدند.

امام سجّاد علیه السلام نقل می‌کنند که در راه کربلا در هر منزلی پدرشان از حضرت یحیی علیه السلام یاد می‌کردند و می‌فرمودند:

«و من هوان الدنیا علی الله ان رأس یحیی بن زکریا اهدی الی بغی من بغایا بنی اسرائیل؛ از پستی و بی‌ارزشی دنیا نزد خدا همین بس که سر یحیی بن زکریا را به عنوان هدیه به سوی فرد ستمگر و بی‌عفتی از ستمگران و بی‌عفت‌های بنی‌اسرائیل بردند.»^۲

همچنین حضرت زکریا علیه السلام را درون درخت قطعه قطعه کردند.^۳ حتی بسیاری از مؤمنین هم توسط ستمگران، شکنجه می‌شدند و جان خود را از دست می‌دادند. در قرآن کریم آیه‌ای داریم که خداوند متعال می‌فرماید که ما حتماً رسولان و کسانی که ایمان آورده‌اند را در حیات دنیا و در قیامت یاری می‌کنیم:

«إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَ الَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ يَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ.»^۴

مسئلاً این وعده الهی تا این زمان محقق نشده است. امام صادق علیه السلام در تفسیر این آیه می‌فرماید:

۱. محسنی دایکندی، رجوع شود به کتاب رجعت در عصر ظهور، ص ۱۵۲.

۲. حویزی، تفسیر نور الثقلین، ج ۳، ص ۳۲۴.

۳. رجوع شود به ابن بابویه، علل الشرائع، ص ۸۰.

۴. غافر: ۵۱.

«قَالَ ذَلِكَ وَ اللَّهُ فِي الرَّجْعَةِ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ فِي أَنْبَاءِ اللَّهِ كَثِيرًا لَمْ يُنْصَرُوا فِي الدُّنْيَا وَ قُتِلُوا وَ أَيْمَةٌ قَدْ قُتِلُوا وَ

لَمْ يُنْصَرُوا فَذَلِكَ فِي الرَّجْعَةِ.»^۱

امام علیه السلام بیان می کنند که تمام مؤمنان و پیامبران در دوران ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف به این دنیا بازمی گردند و وعده نصرت الهی در مورد ایشان تحقق پیدا می کند.

۱۰. اطاعت محض از حجت خدا

یکی از وظایف انسان ها، اطاعت محض از امام معصوم علیه السلام است. امام رضا علیه السلام می فرماید:

«النَّاسُ عبيد لنا في الطاعة؛ مردم در طاعت عبد ما هستند.»

عبد در مکتب اهل بیت علیهم السلام دو معنا دارد: اگر به معنای عبودیت و بندگی باشد، فقط مختص ذات پاک الهی است، ولی اگر به معنای اطاعت باشد، گستره آن وسیع می شود و شامل حجت الله هم می شود.

به دو دلیل اطاعت کامل از ولی خدا قبل از ظهور بسیار سخت است:

۱- **مانع درونی:** جهل یکی از عواملی است که موجب گناه کردن می شود. طبق روایات، یکی از ویژگی های عصر ظهور کامل شدن عقول و از بین رفتن جهل است و همین امر باعث اطاعت از امام می شود.^۲

۲- **مانع بیرونی:** شیاطین از انس و جن، مانع اطاعت محض از امام معصوم هستند. طبق روایاتی که ان شاء الله در ادامه مقاله می آید، در عصر ظهور بین مؤمنین و شیاطین جنگی رخ می دهد که در آن ابلیس و یارانش از بین خواهند رفت. با از بین رفتن این دو مانع، راه اطاعت از ولی خدا هموار می شود.

در یکی از زیارت های سرداب مطهر آمده است:

۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۶۵.

۲. حکیمی، عصر زندگی، ص ۱۸۵.

«وَأِنْ أَدْرَكْتَ الْمَوْتَ قَبْلَ ظُهُورِكَ فَاتَّوَسَّلْ بِكَ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ

يَجْعَلَ لِي كِرَّةً فِي ظُهُورِكَ وَ رَجْعَةً فِي أَيَّامِكَ لِأَبْلُغَ مِنْ طَاعَتِكَ مُرَادِي.»^۱

در این زیارت شخص از امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می‌خواهد که اگر پیش از ظهور از دنیا رفت به این دنیا برگردد تا به مقام اطاعت محض از حجت الله برسد.

نتیجه

اعتقاد به رجعت از ضروریات دین شمرده می‌شود و شناخت اهداف آن نیز بسیار مهم است. اهداف رجعت به دو دسته بلندمدت و کوتاه‌مدت قابل تقسیم است. یک دسته از اهداف رجعت، مربوط به زندگی فعلی مؤمن است. اعتقاد به رجعت در زندگی انسان ایجاد امید و انگیزه می‌کند و شوق به آینده را به وجود می‌آورد و همچنین تحمل سختی‌ها را آسان کرده و ادامه راه را بر انسان هموار می‌کند. از دیگر نتیجه‌های اعتقاد به رجعت، این است که انسان به قدرت خدای متعال بیش از پیش یقین پیدا می‌کند. دسته دیگر اهداف رجعت، در زمان ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف به وقوع می‌پیوندد. ظالمانی که در طول تاریخ جهان را پر از ظلم و جور کرده‌اند در آن زمان به دنیا بازگردانده می‌شوند تا به جزای اعمال خود در این دنیا برسند. مجرمانی که با زور و تزویر، توانسته بودند از اجرای احکام الهی فرار کنند، در آن زمان قصاص می‌شوند. فاجران در عذاب الهی به ذلت دچار می‌شوند و مؤمنان از دیدن برپایی دولت کریمه اهل بیت علیهم السلام، چشمشان روشن می‌شود. اختلافات عقیدتی بین مردم از بین می‌رود و همه مردم پیرو دین مورد رضای خداوند یعنی اسلام می‌شوند. وعده‌های الهی تحقق پیدا می‌کند و دین به مرحله کمال خود (از نظر اجرایی) می‌رسد. مردم در زمان ظهور به کمال عقلانی می‌رسند و همین امر سبب می‌شود تا از حجت الله پیروی تام داشته باشند. یکی از وعده‌های خداوند در قرآن، یاری کردن انبیاء و مؤمنان در دنیا است که این امر مهم در رجعت به وقوع می‌پیوندد.

۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۰.

منابع

* قرآن کریم.

منابع فارسی

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، ترجمه اعتقادات، ترجمه هدایت‌الله مسترحمی، تهران: مصطفوی، چاپ اول، ۱۳۵۷ هـ.ش.
۲. ابن قولویه، جعفر بن محمد، ترجمه کامل الزیارات، ترجمه محمدجواد ذهنی تهرانی، قم: بی‌نا، چاپ اول، ۱۳۷۷ هـ.ش.
۳. اکبری، محمدرضا، عصر شکوهمند رجعت، قم: مسجد مقدس جمکران، چاپ اول، ۱۳۸۷ هـ.ش.
۴. حسینی بهارانچی، سید محمد، حکومت‌های جهانی قبل از قیامت، قم: انتشارات زائر، چاپ اول، ۱۳۹۱ هـ.ش.
۵. حکیمی، محمد، عصر زندگی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ یازدهم، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۶. حلی، حسن بن سلیمان، ترجمه مختصر البصائر، ترجمه علیرضا زکی‌زاده رنانی، قم: انتشارات زائر، چاپ اول، ۱۳۹۱ هـ.ش.
۷. ضمیری، محمدرضا، رجعت یا بازگشت به جهان، تهران: موعود عصر، چاپ ششم، ۱۳۷۸ هـ.ش.
۸. طاهری ورسی، احمدعلی، رجعت یا حیات دوباره، قم: مسجد مقدس جمکران، چاپ سوم، ۱۳۸۴ هـ.ش.
۹. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۵۳ و ۹۹، گروه مترجمان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، تهران: مؤسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ هـ.ش.

۱۰. محسنی دایکندی، محمدعظیم، رجعت در عصر ظهور، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود، چاپ اول، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۱۱. موسوی اصفهانی، سید محمدتقی، مکیال المکارم، ج ۱، مترجم: مهدی حائری قزوینی، قم: مسجد مقدس جمکران، چاپ دهم، ۱۳۸۲ هـ.ش.

منابع عربی

۱۲. ابن بابویه، محمد بن علی، علل الشرائع و الاحکام، قم: مکتبه الحیدریه، ۱۳۸۳ هـ.ش.
۱۳. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، بی‌جا: مرتضویه، ۱۳۵۶ هـ.ش.
۱۴. بحرانی، سید هاشم، غایة المرام، لبنان: مؤسسه تاریخ العربی، چاپ اول، ۱۴۲۲ هـ.ق.
۱۵. برقی، احمد بن محمد، المحاسن، قم: المجمع العالمی لاهل البيت، ۱۴۱۶ هـ.ق.
۱۶. حلی، حسن بن سلیمان، مختصر البصائر، قم: مؤسسه نشر اسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۱ هـ.ق.
۱۷. حویزی، عبدعلی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، قم: اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ هـ.ق.
۱۸. طبری، محمد، دلائل الامامه، تهران: مؤسسه البعثه، چاپ دوم، ۱۴۳۷ هـ.ق.
۱۹. طوسی، محمد بن حسن، مصباح المتعبد، بیروت: مؤسسه فقه الشیعه، ۱۴۱۱ هـ.ق.
۲۰. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، الوافی، ج ۵، اصفهان: عطر عترت، ۱۴۳۰ هـ.ق.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، ج ۱ و ۱۵، قم: مؤسسه دار الحدیث العلمیه و الثقافیه، چاپ دوم، ۱۴۳۰ هـ.ق.
۲۲. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۵۳ و ۹۹، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۱۴۰۳ هـ.ق.
۲۳. موسوی اصفهانی، سید محمدتقی، مکیال المکارم، قم: مؤسسه الامام المهدی، ۱۴۲۲ هـ.ق.